

Tomasz Tokarski

DOBRO WSPÓLNE W PRAWIE KANONICZNYM I W PRAWIE ŚWIECKIM

Wprowadzenie

Pojęcie dobra wspólnego (*bonum commune*), pochodzące z odległej – bowiem starożytnej i średniowiecznej – refleksji filozoficznej, znalazło swoje stałe i zaszczytne miejsce w prawie kanonicznym i w prawie świeckim. Można śmiało stwierdzić, że jest to kategoria fundamentalna w obu systemach. Niemniej jednak sposób postrzegania tego pojęcia na gruncie tych dwóch odmiennych porządków prawnych różni się zasadniczo. Stąd przedmiot niniejszego artykułu stanowi kompleksowe, aczkolwiek – z racji na ograniczoną formułę – syntetyczne i stosunkowo zwarte, ujęcie dobra wspólnego w prawie kanonicznym, obowiązującym w Kościele katolickim oraz w prawie świeckim, obowiązującym w Rzeczypospolitej Polskiej.

Analizując pojęcie dobra wspólnego w kontekście Kościoła i państwa należy pamiętać, że Kościół i państwo to dwie społeczności odmiennej natury, istniejące w tym samym społeczeństwie globalnym, do których, chociaż z innego tytułu, należą ci sami ludzie. Kościół i państwo mają odmienną genezę, różne cele i odrębne środki, a co z tym idzie inne prawo. Prawo kanoniczne ma na względzie osobę ludzką w wymiarze wiecznym, zaś ustawodawstwo państwowe dotyczy człowieka w jego wymiarze ziemskim. Mimo różnic, Kościół i państwo istnieją dla dobra ludzi – Kościół dla dobra wiernych, a państwo dla dobra swoich obywateli. W związku z tym zadania Kościoła i państwa są ukierunkowane na służbę człowiekowi, który jest jednocześnie istotą religijną (członkiem wspólnoty Kościoła) oraz obywatelem państwa¹. W tym kontekście, mając jednak na uwadze, że Kościół i państwo

---

Mgr TOMASZ TOKARSKI, doktorant w Katedrze Teorii i Filozofii Prawa, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Polska; e-mail: tomasz.tokarski@kul.pl; <https://orcid.org/0000-0001-6006-6472>

¹ Szerzej zob. Sitarz 2018, 143-56.

we właściwych sobie dziedzinach pozostają wzajemnie niezależne i suwerenne, niezwykle istotne jest współdziałanie Kościoła i państwa na rzecz dobra wspólnego, co znalazło wyraz zarówno w dokumentach Kościoła, jak i w aktach normatywnych państwa polskiego, a także w regulacjach konkordatowych. Dlatego też celem niniejszego artykułu jest ukazanie roli dobra wspólnego we współczesnym prawodawstwie kościelnym i państwowym.

1. Dobro wspólne w klasycznej definicji prawa

Stanowienie prawa ze względu na dobro wspólne to swoiste wezwanie wpisane w dziedzictwo kultury europejskiej od czasów greckich. Według tradycyjnego rozumienia dobro wspólne jest celem prawa, tzn. że ustawa musi być skierowana do dobra wspólnego. W tym kontekście należy przywołać słynną – klasyczną jurnaturalistyczną – definicję prawa (normy, ustawy)², sformułowaną przez św. Tomasza z Akwinu w *Sumie Teologii*. Zgodnie z nią, prawo/ustawa – *lex* „nie jest niczym innym niż jakimś rozporządzeniem rozumu dla dobra wspólnego, wydanym przez tego, kto ma pieczęć nad wspólnotą, publicznie ogłoszonym”³. Akwinata stwierdził także, że „każde prawo ukierunkowane jest ku dobru wspólnemu ludzi i stąd czerpie swoją moc oraz autentyczność jako prawo. W stopniu, w jakim brak mu tego ukierunkowania ku dobru wspólnemu, nie posiada mocy obowiązującej”⁴.

Dobro wspólne jest uznane za cel prawa, a cel jest tym, co jest racją działania. Mając na uwadze określenie prawa przedstawione w *Sumie przeciw poganom*, zgodnie z którym „prawo nie jest niczym, jak racją działania, wszelka zaś racja działania zawiera się w celu”⁵, można domniemywać, że dobro wspólne, będąc celem prawa, jest zasadą całego porządku prawnego.

² Mowa o definicji, której oddziaływania i wpływu na późniejszy rozwój refleksji nad prawem trudno przecenić. Definicja ta przez stulecia współkształtowała w Europie myślenie o prawie. Na długo zadomowiła się także w tradycji kanonistycznej.

³ *Nihil est aliud quam quaedam rationis ordinatio ad bonum commune, ab eo qui curam communitatis habet, promulgata*. Zob. Tomasz z Akwinu, *Summa theologiae*, I-II, q. 90, a. 4.

⁴ *Omnis lex ordinatur ad communem hominum salutem, et intantum obtinet vim et rationem legis; secundum vero quod ab hoc deficit, virtutem obligandi non habet*. Zob. Tomasz z Akwinu, *Summa theologiae*, I-II, q. 96, a. 6.

⁵ *Lex nihil aliud sit quam ratio operis; cuiuslibet autem operis ratio a fine sumitur*. Zob. Tomasz z Akwinu, *Summa contra gentiles*, lib. III, cap. 114, n. 5.

Tak pojęte dobro wspólne obejmuje i integruje wszystkie wartości materialne porządku prawnego [Piechowiak 2012, 107].

„Odwołanie się przez Tomasza do dobra wspólnego jako celu i racji istnienia ustawy wymaga spojrzenia na nie w świetle całej jego nauki o istnieniu, celach i formach działania oraz ludzkim szczęściu i szczęśliwości. Tomasz określa dobro wspólne charakterystyczne dla poszczególnych rodzajów ustaw, które konkretyzuje w ramach rzeczywistości szczęścia i szczęśliwości. Określenie dobra wspólnego jako elementu ustawy w definicji Tomasza jest punktem wyjściowym w każdym innym sposobie odniesienia tej definicji do porządków prawnych. Rozumienie zaś dobra wspólnego w ramach poszczególnych porządków i jego w nich konkretyzacja poprzez ustawy nie powinna stanowić punktu odniesienia dla rozważań porównawczych na temat dobra wspólnego i być podstawą jego negacji czy aprobaty” [Gałkowski 2015, 56-57].

2. Dobro wspólne w prawie kanonicznym

Pojęcie dobra wspólnego jest mocno zakorzenione i odgrywa znaczącą rolę w systemie prawa kanonicznego. Jednocześnie wydaje się zbyt niejednoznaczne, co powoduje, że jest w Kościele nadal pojęciem dyskutowanym [Sobański 2003, 257].

2.1. Dobro wspólne w ujęciu Józefa Krukowskiego

Dobro wspólne ma dwa znaczenia. „W znaczeniu przedmiotowym jest to cel/racja bytowania i działania człowieka jako istoty z natury skierowanej do wspólnoty z innymi ludźmi, tzn. do wspólnego z nimi bytowania i działania”, zaś „w znaczeniu podmiotowym jest to zasada prawidłowego uczestnictwa ludzi, polegającego nie tylko na gruncie samego bytowania ludzi w określonej wspólnotie (np. rodzinnej, narodowej, religijnej, państwowej), ale również prawidłowego ich działania w tej wspólnotie” [Krukowski 2019, 563].

Ponadto dobro wspólne jest pojmowane w dwojaki sposób: „w sensie instrumentalno-instytucjonalnym jako budowanie takich warunków życia społecznego, które umożliwiają człowiekowi osiągnięcie wszechstronnego rozwoju, w tym doskonałości w sensie etycznym” oraz „w sensie esencjalnym (normatywnym) jako gwarancja realizacji przez członków społeczeństwa

należnych im praw i wolności, wynikających z godności osoby ludzkiej, jak również zapewnienia im należytej ochrony prawnej w sytuacji, gdy ich prawa zostaną naruszone przez kogokolwiek, w celu umożliwienia usunięcia przeszkód w osiągnięciu pełnego rozwoju” [tamże, 564].

2.2. Dobro wspólne w definicji ustawy kanonicznej

Poruszając problematykę dobra wspólnego na gruncie prawa kanonicznego, należy w pierwszej kolejności skoncentrować się na określeniu miejsca i roli dobra wspólnego w definicji ustawy kanonicznej.

Dzięki Tomaszowi z Akwinu dobro wspólne stało się elementem definicji ustawy, która na długo zadomowiła się w tradycji kanonistycznej. Do przyjęcia Tomaszowej definicji ustawy i jej odniesienia do dobra wspólnego w ramach prawa kanonicznego przyczyniła się Szkoła Publicznego Prawa Kościoła. Nie mniejszą rolę odegrała też katolicka nauka społeczna⁶ [Gałkowski 2015, 43, 45].

W Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r.⁷ nie znajdziemy definicji ustawy kanonicznej, aczkolwiek kanoniści, komentując ten kodeks, odwoływali się do Tomaszowej definicji ustawy, uwzględniając jednocześnie istotną rolę dobra wspólnego.

Wśród zasad wyznaczających drogę reformy Kodeksu Prawa Kanonicznego, które zostały przyjęte w 1967 r. przez Synod Biskupów, nie wymieniono dobra wspólnego jako cechy charakterystycznej ustawy kanonicznej⁸.

Podczas prac nad rewizją KPK/17 mamy do czynienia z pewną nieśpójnością. Redaktorzy pierwszych prowizorycznych schematów (z lat: 1968, 1973, 1974) przyszłego prawa kościelnego wybrali dotychczasową opcję, by nie umieszczać w przyszłym kodeksie definicji ustawy kanonicznej.

⁶ Przede wszystkim papież Leon XIII podkreślił rolę i znaczenie dobra wspólnego, stwierdzając, że jest ono „w społeczeństwie po Bogu pierwszym i najwyższym prawem”. Zob. Leo PP. XIII, *Litterae encyclicae SSmi D. N. Leonis XIII ad omnes Antistites et catholicos Galliae Au milieu* (16.02.1892), ASS 24 (1891-1892), s. 519-29, s. 525.

⁷ *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus* (27.05.1917), AAS 9 (1917), pars II, s. 1-593 [dalej: KPK/17].

⁸ Synod Biskupów z 1967 r., *Zasady które winny kierować reformą Kodeksu Prawa Kanonicznego*, w: *Posoborowe prawodawstwo kościelne*, red. E. Szafrowski, Warszawa 1971, s. 5-27.

Z kolei w ostatnich Schematach kodeksu (z lat: 1979, 1980 i 1982) została zamieszczona definicja ustawy kanonicznej⁹, którą była co do zasady definicja ustawy św. Tomasza. Jedynie pominięto w niej odniesienie do rozporządzenia rozumu. Dobro wspólne natomiast jako racja wydania ustawy posiadało w niej swoje niewzruszone miejsce. Wobec sformułowanej w ten sposób definicji ustawy kanonicznej pojawiły się jednak zarzuty, a wśród nich jeden dotyczący dobra wspólnego. Wątpliwości budziło bowiem odniesienie do celu, jakim jest dobro wspólne. W opinii krytyków pojęcie dobra wspólnego w definicji ustawy kanonicznej wyrażało zbyt woluntarystyczną ideę, która nie odpowiada ani duchowi Ewangelii, ani formie życia i historii Kościoła. Ustosunkowując się do tego zarzutu Papieaska Komisja do Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego uznała, że źródłem obowiązywalności ustawy jest dobro wspólne, do którego urzeczywistnienia ustawa zmierza oraz wola samego ustawodawcy. Mimo, że Komisja broniła tej definicji ustawy kanonicznej – także z uwagi na pewność prawa – nie została ona ostatecznie włączona do nowego Kodeksu [Gałkowski 2015, 43-44].

Podsumowując wątek dyskusji wokół definicji ustawy kanonicznej w okresie prac nad rewizją KPK/17, należy zauważyć, że w przypadku dobra wspólnego uwaga koncentrowała się na akceptacji lub negacji roli dobra wspólnego jako źródła mocy obowiązującej ustawy.

„Z uwagi na brak autorytatywnej definicji ustawy kanonicznej pozostawiono nauce prawa kościelnego wypracowanie pojęciowego określenia ustawy kanonicznej” [Aymans 1992-1993, 197]. Obecne definicje ustawy kanonicznej w dużej mierze pomijają jej odniesienie do dobra wspólnego. Taki stan rzeczy spowodowany jest kilkoma przesłankami. Pierwszą przyczyną jest świadomość specyfiki wspólnoty kościelnej w stosunku do społeczności świeckiej i tym samym konieczność określenia dobra wspólnego charakterystycznego dla Kościoła [Gałkowski 2015, 57]. Drugą przyczyną jest rozwój doktryny dotyczącej dobra wspólnego na polu filozofii, świeckich nauk społecznych, jak i społecznej myśli Kościoła. W tej materii panuje względna jedność. Zazwyczaj wyróżnia się dobro wspólne samo w sobie (forma esencjalna, sens antropologiczny) i w jego roli służebnej (forma instrumentalno-instytucjonalna, sens formalny). „Pojmowane w ten sposób dobro

---

⁹ *Lex norma scilicet generalis ad bonum commune alicui communitati a competenti auctoritate data, instituitur cum promulgatur*, „Communicationes” 23 (1991), s. 162.

wspólne dalekie jest od tego, o którym pisał Tomasz, jako przyczynie celowej ludzkiego działania” [tamże]. Kolejna kwestia, wynikająca z powyżej przedstawionej, która odrzuca możliwość akceptacji dobra wspólnego do ustawy kanonicznej dotyczy napięcia pomiędzy dobrem jednostki oraz dobrem społeczności [tamże, 58]. Ostatnim powodem, dla którego nie można w definicji ustawy odwoływać się do dobra wspólnego jest „przekonanie, że racją istnienia ustaw w Kościele jest wierność Chrystusowi i otrzymanej do wypełnienia misji, a nie dążenie do dobra wspólnego” [tamże, 59].

W. Wenz stwierdza, że „niektórzy krytykują określenie św. Tomasza z Akwinu za to, że jest nieadekwatne w definiowaniu specyfiki i natury prawa kościelnego, odróżniając je od jakiegokolwiek innego ludzkiego prawa, bowiem nie można wyłącznie przyjąć, iż celem kościelnego prawa winno być jedynie osiągnięcie dobra wspólnego”, podczas gdy „głównym i istotnym celem promulgowanej normy kanonicznej jest faktycznie dobro duchowe i zbawcze poszczególnego wiernego, zwłaszcza na płaszczyźnie osiągnięcia daru, jakim jest zbawienie wieczne”. Jednocześnie zauważa, że „w rezultacie taki stan rzeczywistości nie przekreśla samej podstawowej idei dobra wspólnego, w którym przecież ma swoje właściwe miejsce każdy wymiar dobra osoby ludzkiej” [Wenz 2012, 63-64].

We współczesnej nauce prawa kościelnego istnieją także takie definicje ustawy kanonicznej, które akcentują obecność dobra wspólnego. Dla T. Pawluka ustawa kościelna to „obowiązująca, rozumna i stała norma postępowania mająca na celu dobro wspólne społeczności, należycie ogłoszona przez właściwego przełożonego” [Pawluk 1985, 214]. W. Aymans łączy dobro wspólne z pojęciem *communio*. Według niego ustawa kościelna ma służyć wspieraniu życia *communio*, która tym samym staje się racją jej istnienia. „Ustawa kościelna jest powszechnym, prawnie wiążącym nakazem wiary zmierzającym do wspierania życia *communio* i kształtowanym za pomocą środków rozumu, wydanym i odpowiednio promulgowanym przez kompetentną władzę dla określonego kręgu osób” [Aymans 1992-1993, 203-204]. Z kolei W. Wenz przekonuje, że „współczesna kanonistyka przywołuje ze zścią definicję normy podaną przez św. Tomasza [...], jednak uzupełniając ją stwierdzeniem, iż norma kanoniczna – jako ogłoszona dla dobra wspólnoty przez mającego władzę – jest rozporządzeniem rozumnym, które zostało *lumine fidei et caritate Spiritus Sancti informata*”. Jednocześnie

stwierdza, że „ostatecznie trzeba z szacunkiem odnieść się do dorobku św. Tomasza, dokładnie zarazem precyzując, co w Kościele katolickim rozumie się pod pojęciem dobra wspólnego – nie można przyjąć tego pojęcia rozumianego zwłaszcza w znaczeniu formalnym i uproszczonym porządku czyisto zewnętrznym, któremu winno być podporządkowane dobro nadprzyrodzone poszczególnego wiernego” [Wenz 2012, 63-64].

2.3. Dobro wspólne w uchwałach Soboru Watykańskiego II

Problematyka dobra wspólnego została poruszona podczas obrad Soboru Watykańskiego II (1962-1965). W przeważającej części Sobór odnosi pojęcie dobra wspólnego do społeczności politycznej. Stwierdza, że „wspólnota polityczna istnieje więc dla dobra wspólnego, w którym znajduje ona pełne uzasadnienie i sens i z którego bierze swoje pierwotne i sobie właściwe prawo. Dobro zaś wspólne obejmuje sumę tych warunków życia społecznego, dzięki którym jednostki, rodziny i zrzeszenia mogą pełniej i łatwiej osiągnąć swoją własną doskonałość”¹⁰. Sobór często traktuje o dobru wspólnym, ale nader rzadko w odniesieniu do Kościoła. Jeśli to czyni, to raczej w sposób przenośny niż właściwy. Stwierdza się jedynie, że papież „jako pasterz wszystkich wiernych otrzymał posłannictwo, aby dbać o dobro wspólne całego Kościoła i o dobro poszczególnych Kościołów”¹¹. Wydaje się, że pojęcie dobra wspólnego zostało użyte w sensie technicznym w dekrecie o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem*, gdzie na hierarchię kościelną nakłada się obowiązek kierowania działalnością apostołską świeckich „ku wspólnemu dobru Kościoła”¹². W żadnym jednak dokumencie soborowym nie została określona i wyjaśniona natura dobra wspólnego Kościoła [Aymans 1992-1993, 201; Gałkowski 2015, 45, 47-48].

¹⁰ Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, Constitutio pastoralis de Ecclesia in mundo huius temporis *Gaudium et spes* (07.12.1965), AAS 58 (1966), s. 1025-115; tekst polski w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*. Tekst polski, nowe tłumaczenie, Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606, nr 74.

¹¹ Tenże, Decretum de pastoralis episcoporum munere in Ecclesia *Christus Dominus* (28.10.1965), AAS 58 (1966), s. 673-701; tekst polski w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, s. 236-58, nr 2.

¹² Tenże, Decretum de apostolatu laicorum *Apostolicam actuositatem* (18.11.1965), AAS 58 (1966), s. 837-64; tekst polski w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, s. 377-401, nr 24.

2.4. Dobro wspólne w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku

Dla naszych rozważań kluczowe znaczenie ma analiza pojęcia dobra wspólnego na gruncie Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.¹³ Warto w tym miejscu zauważyć, że KPK/83 odzwierciedla doktrynę Soboru Watykańskiego II oraz zdecydowanie uwypukla wymiar teologiczny ustawodawstwa Kościoła katolickiego [Grocholewski 2004, 22].

Analizując pojęcie dobra wspólnego na gruncie KPK/83 należy w pierwszej kolejności poczynić kilka istotnych uwag natury ogólnej. Po pierwsze, KPK/83 zaledwie w kilku miejscach, a mianowicie w kan. 223 § 1-2, 264 § 2, 287 § 2, 323 § 2 oraz 795 stanowi o dobru wspólnym (*bonum commune*). W żadnym miejscu jednak nie wskazuje bliżej, na czym polega owo dobro wspólne, nie określa też jego istoty, ani nie podaje jego definicji legalnej [Aymans 1992-1993, 201; Gałkowski 2015, 49]. A zatem ani treść ani granice pojęcia dobra wspólnego, zapewne z przyczyn, o których dalej, nie zostały precyzyjnie określone na gruncie KPK/83. Po drugie, dobro wspólne w KPK/83 nie ma jednego punktu odniesienia. W niektórych kanonach dobro wspólne odnosi się do społeczności świeckiej. Dzieje się tak w kan. 287 § 2 oraz 795, gdzie kategoria dobra wspólnego dotyczy społeczności państwowej. W innych natomiast dobro wspólne charakteryzowane jest przez określenie, które odnosi je do Kościoła (dobro wspólne Kościoła). Dzieje się tak w kan. 223 § 1 i 2 oraz 264 § 2, gdzie dobro wspólne jest kategorią istniejącą w Kościele. Ponadto, dobro wspólne, o którym mowa w kan. 323 § 2, zostało ujęte w odniesieniu do działalności apostołskiej prywatnych stowarzyszeń wiernych, która ma być skierowana ku dobru wspólnemu [Gałkowski 2015, 49-50]. Należy zaznaczyć, że ujmowanie dobra wspólnego raz w kontekście społeczności świeckiej, a raz w stosunku do wspólnoty kościelnej, obok kwestii odnoszącej się do rozumienia tego pojęcia w Kościele, jest jednym z powodów, dla których definicja legalna dobra wspólnego nie występuje w KPK/83. „Wymagałoby to bowiem podania definicji zarówno dobra wspólnego społeczności świeckiej i takiej samej w odniesieniu do wspólnoty kościelnej lub wypracowanie jakiejś ogólnej czy wspólnie akceptowalnej. Ostatnia możliwość wydaje się jednak wątpliwa ze

---

¹³ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984 [dalej: KPK/83].

względu na zasadnicze różnice istniejące pomiędzy tymi dwiema społecznościami. Wyściem mogłaby być jakaś definicja dokonana w oparciu o metafizyczny proces poznawczy. Pozostaje jednak kwestia otwarta dotycząca specyfiki kościelnej wspólnoty ujętej w takiej definicji dobra wspólnego” [tamże, 49]. Po trzecie, w KPK/83 znacznie częściej niż pojęcie dobra wspólnego występuje pojęcie dobra publicznego (*bonum publicum*)¹⁴. Niekiedy wydaje się, że te obie kategorie dobra identyfikuje się ze sobą¹⁵. Dla porządku należy dodać, że dobro publiczne jest stosowane niemal wyłącznie w prawie procesowym, ale i to jedynie w opozycji do dobra prywatnego (*bonum privatum*), użytego kilkakrotnie w tej gałęzi prawa. Ujawnia się przy tym dość znaczna bliskość pomiędzy dobrem publicznym a zbawieniem dusz (*salus animarum*)¹⁶ [Aymans 1992-1993, 201; Gałkowski 2015, 51].

Po poczynieniu wstępnych uwag wyjaśniających, warto pochylić się nad konkretnymi regulacjami, zawartymi w KPK/83, a dotyczącymi dobra wspólnego. Przede wszystkim należy zauważyć, że w przepisach KPK/83 znajduje wyraz znaczenie dobra wspólnego jako wartości równoważącej prawa i obowiązki wiernych w Kościele. Dobro wspólne w ujęciu KPK/83 „stanowi wartość stabilizującą i programową, która wyznacza sposób postępowania członków Kościoła, w szczególności wypełniania przez nich obowiązków oraz korzystania z przysługujących im uprawnień” [Zamelski 2014, 192].

Na gruncie KPK/83 relacje pomiędzy obowiązkami i prawami wiernych znajdują odniesienie do dobra wspólnego. Zgodnie z kan. 223 § 1, „w wykonywaniu swoich praw – czy to indywidualnie, czy zrzeszeni w stowarzyszeniach – wierni powinni mieć na uwadze dobro wspólne Kościoła, uprawnienia innych oraz własne obowiązki wobec drugich”. Ponadto, o czym stanowi kan. 223 § 2, „ze względu na dobro wspólne, przysługuje władzy kościelnej prawo domagania się, by wierni korzystali z umiarem z przysługujących im praw” [tamże, 194]. Dobro wspólne (w domyśle Kościoła,

---

¹⁴ Szesnaście razy użyty w KPK/83 termin *bonum publicum* oznacza „dobro wspólne” lub „publiczny interes” [Aymans 1992-1993, 202].

¹⁵ Niektórzy kanoniści, identyfikując ze sobą dwie kategorie dobra, proponują zastąpienie w definicji ustawy kanonicznej dobra wspólnego dobrem publicznym [Gałkowski 2015, 51].

¹⁶ Zob.: kan. 1201 § 2 (*praeiudicium boni publici vel salutis aeternae*); kan. 1452 § 1 (*publicum Ecclesiae bonum aut animarum salus*).

o czym wyraźnie w § 1) stanowi zatem kryterium umiarkowanego korzystania z przysługujących praw oraz jest klauzulą generalną, przez którą został określony wyznacznik stosowania normy [Gałkowski 2017, 65-66].

Warto również zwrócić uwagę na sprawę wychowania dzieci i młodzieży, którą ustawodawca kościelny ukazuje w relacji do dobra wspólnego. Zgodnie z kan. 795 „prawdziwe wychowanie powinno objąć pełną formację osoby ludzkiej, zarówno w odniesieniu do celu ostatecznego, jak i w odniesieniu do dobra wspólnego społeczności”. Z tego względu „dzieci i młodzież tak winny być wychowywane, ażeby harmonijnie mogły rozwijać swoje przymioty fizyczne, moralne oraz intelektualne, zdobywać coraz doskonalszy zmysł odpowiedzialności, właściwie korzystać z wolności i przygotowywać się do czynnego udziału w życiu społecznym”. Należy zgodzić się ze stwierdzeniem, że „bez przemyślanych działań wychowawczych trudno mówić o skutecznej realizacji prawnych gwarancji poszanowania dobra wspólnego, a w konsekwencji również praw i obowiązków” [Zamelski 2014, 195].

2.5. Dobro wspólne Kościoła

Przy odpowiedzi na pytanie o dobro wspólne Kościoła często wskazuje się na zbawienie dusz (*salus animarum*). „Dobrem wspólnym w Kościele jest podporządkowanie wszystkiego ku osiągnięciu zbawienia” [Kasprzak 2000, 41]. Już żyjący na przełomie XI i XII w. św. Iwon z Chartres wskazał, iż *omnis institutio ecclesiasticarum legum ad salutem referenda sit animarum* („wszelką instytucję praw kościelnych należy odnieść do zbawienia dusz”) [Sobański 2001, 115]. Odtąd też, w historii Kościoła niezmiennie przewija się idea *salus animarum* jako cel obowiązującego w Nim prawa.

Warto zwrócić uwagę, że w prawie kanonicznym słynne powiedzenie rzymskiego prawnika Cyncerona *Salus populi suprema lex esto* („Dobro ludu niech będzie najwyższym prawem”) przybrało inne brzmienie, a mianowicie: *Salus animarum suprema semper lex esto* („Zbawienie dusz niech będzie zawsze najwyższym prawem”). Zasada ta, znajdująca się w ostatnim kanonie KPK/83 (kan. 1752: *prae oculis habita salute animarum, quae in Ecclesia suprema semper lex esse debet* – „mając przed oczyma zbawienie dusz, które zawsze winno być w Kościele najwyższym prawem”), „jest uważana za pewnego rodzaju ukoronowanie całego Kodeksu i jako pryncypium odnoszące się nie tylko do tego dokumentu legislacyjnego, ale i do właś-

ciwego rozumienia całego ustawodawstwa kościelnego” [Grocholewski 2004, 26]. Sformułowany w ten sposób niejako cel społeczny Kościoła – zbawienie dusz – pozostaje celem nadrzędnym instytucji, prawa i przepisów kanonicznych [Schwendenwein 1984, 523].

Salus animarum, które dzisiaj przez wielu kanonistów jest rozumiane wyłącznie jako zbawienie duszy pojedynczego wiernego, dla kanonistów średniowiecznych oznaczało nic innego jak właśnie dobro wspólne. Stąd liczba mnoga w tym zwrocie – mówi się *salus animarum*, a nie *salus animae* [Erdő 1996, 155]. Tak więc zbawienie dusz, które było i jest najwyższym prawem Kościoła służyło do określenia dobra wspólnego. Jednak – według niektórych kanonistów – zbawienie dusz jako dobro wspólne może być rozumiane jedynie w znaczeniu posłannictwa Jezusa Chrystusa. Ich zdaniem *salus animarum* nie jest zatem zbyt pomocne dla określenia dobra wspólnego w Kościele, gdyż wskazuje ono ostateczny cel życia ludzkiego dopełniający się w zjednoczeniu z Bogiem, który przekracza porządek prawny, a więc pozostaje celem metakanonicznym [Aymans 1992-1992, 201-202; Sobański 2001, 123-27; Gałkowski 2015, 51].

Istnieje zatem stanowisko, że „określenie istoty dobra wspólnego Kościoła powinno dokonywać się w ramach natury, celu i struktury kościelnej, które zawierają się w przyjętym w wierze posłannictwie Chrystusa” [Gałkowski 2015, 51]. Ma to związek z tym, że „nauka Soboru Watykańskiego II o Kościele koncentruje się wokół pojęcia wspólnoty (*communio*). Ona przybliżyła i wyjaśnia styl życia wspólnoty wierzących w Chrystusa. [...] Kategoria *communio* definiuje sposoby prawnie wiążących relacji strukturalnych (*communio Ecclesiarum*) i osobowych (*communio fidelium*) wewnątrz wspólnoty kościelnej. Określa również ogólne dobro wspólne” [tamże, 60].

W związku z powyższym „dobro wspólne Kościoła należy rozumieć jako życie *communio* ukształtowane możliwie owocnie poprzez wierność posłannictwu Jezusa Chrystusa; wszystko, co sprzyja w ten sposób życiu *communio*, co w możliwie najlepszy sposób wspiera życie *communio* w danych warunkach czasowych i lokalnych, służy dobru wspólnemu Kościoła” [Aymans 1992-1993, 202].

Nie ulega wątpliwości, że „odnowa soborowa i ujmowanie Kościoła w kategoriach *communio* pozwoliły na nowe spojrzenie na dobro wspólne.

Kategoria *communio* jest punktem wyjściowym dla określenia dobra wspólnego, którym w Kościele jest *bonum communionis*. Nie są to dwie kategorie przeciwstawne. Dobro wspólne jako *bonum communionis* ukazuje swą istotę, pozostając nadal dobrem wspólnym społeczności kościelnej” [Gałkowski 2015, 64].

Warto też zauważyć, że „dobro wspólne Kościoła, jako społeczności nadprzyrodzonej działającej na ziemi, definiowane jest w aspektach nadprzyrodzonym i doczesnym” [Zamelski 2014, 162]. „Nadprzyrodzona strona dobra wspólnego Kościoła ma charakter podstawowy, związany z wiarą w obecność i zbawcze działanie Jezusa Chrystusa w Kościele” [tamże]. Dobrem wspólnym społeczności kościelnej jest „wspólny udział w tajemnicy Chrystusowego, ukrzyżowanego i zmartwychwstałego człowieczeństwa” [Krucina 1972, 355]. Współudział w człowieczeństwie Chrystusa, które jest narzędziem zbawienia, daje ludziom zjednoczenie z Bogiem i wiąże wiernych między sobą. Jest to najwyższa wartość realizowana w Kościele i przez Kościół – jest to jego wspólne dobro [tamże, 357]. Natomiast „strona doczesna spełnia funkcje pomocnicze, służąc realizacji podstawowych celów Kościoła w konkretnych warunkach miejsca i czasu. Struktury doczesne muszą być podporządkowane podstawowej misji Kościoła” [Zamelski 2014, 162].

2.6. Dobro wspólne jako cel prawa kanonicznego

Pewnym podsumowaniem rozważań dotyczących problematyki dobra wspólnego na gruncie prawa kanonicznego może być stanowisko, przedstawione przez F. Lempę. Według niego istnienie prawa kanonicznego uwarunkowane jest czterema przyczynami: sprawczą, formalną, materialną i celową. Tą ostatnią jest „dobro wspólne Kościoła katolickiego, pojmowane jako dobro dusz (*salus animarum*), realizowane poprzez budowanie wspólnoty Ludu Bożego”. W świetle powyższego Lempa podaje następującą definicję prawa kanonicznego: „zespół norm prawnych ustanowionych lub uznanych przez kompetentne autorytety Kościoła katolickiego, oparty na prawie Bożym naturalnym i pozytywnym, który organizuje, aktualizuje i reguluje aktywność wiernych w dążeniu do wspólnego dobra, jakim jest zbawienie dusz poprzez budowanie wspólnoty kościelnej” [Lempa 2013, 24].

Ponadto należy wskazać – za papieżem Janem Pawłem II – że zadaniem ustawodawstwa kościelnego jest ochrona dobra wspólnego przy jednocze-

snym poszanowaniu praw poszczególnych wiernych. Prawo kanoniczne realizuje to ważne zadanie poprzez instytucje prawne i normy. Tylko w taki sposób można zagwarantować pełniejszy rozwój człowieka jako osoby ludzkiej i równocześnie wiernego we wspólnocie Kościoła¹⁷. Konkludując, prawo kanoniczne ma i powinno stać na straży dobra wspólnego, będącego w postaci zarówno *salus animarum*, jak i *bonum communionis*.

3. Dobro wspólne w prawie świeckim

Pojęcie dobra wspólnego odgrywa bardzo istotną rolę na gruncie prawa świeckiego. Przede wszystkim zasada dobra wspólnego jest obecna w systemach konstytucyjnych państw europejskich, bowiem funkcjonuje jako nieodłączny element składowy koncepcji państwa prawa. Podobnie jest w Polsce, gdzie dobro wspólne – w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej¹⁸ – stanowi fundamentalną wartość porządku prawnego.

3.1. Pojęcie dobra wspólnego w doktrynie prawa

Dobro wspólne jest pojęciem złożonym i o dużej pojemności, a jednocześnie niejednoznacznym. „Pojęciu dobra wspólnego poświęcono sporo miejsca w literaturze prawniczej, a jednak ciągle wydaje się ono terminem o znaczeniu trudnym do zrekonstruowania. Tym bardziej niełatwe stają się próby odnalezienia pewnych prawidłowości w jego stosowaniu” [Młynarska-Sobaczewska 2009, 61]. „Wyjaśnienie znaczenia pojęcia «dobro wspólne» jest trudne z uwagi na to, iż w doktrynie występuje ono sporadycznie, zaś interpretacja w drodze orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego czy Sądu Najwyższego jest stosunkowo skąpa” [Kaczmarczyk-Kłak 2020, 185].

Pojęcie dobra wspólnego „można «dekodować» [...] na gruncie języka prawnego i prawniczego”, w którym „występują takie pojęcia jak dobro publiczne, interes publiczny lub społeczny, cele publiczne lub społeczne itp. Wszystkie te określenia mieszczą się w pojęciu dobra wspólnego, chociaż nie są z nim tożsame. Występują w doktrynie bądź ustawodawstwie zarówno w zakresie prawa publicznego, jak i prywatnego. Można przyjąć, że stanowią

¹⁷ Jan Paweł II, *Przemówienie do Roty Rzymskiej* (17.02.1979), AAS 71 (1979), s. 423.

¹⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm. [dalej: Konstytucja RP].

one uszczegółowienie lub wyprzedzają czasowo sformułowanie użyte w Konstytucji” [Łączkowski 2003, 38]. „Pojęcie dobra wspólnego jest pojęciem agregującym na poziomie całego systemu obowiązującego prawa wszystkie określone konstytucyjnie i ustawowo wartości, dla których realizacji stanowi się prawo” [Cieślak 2009, 53].

Z racji, że dobro wspólne jest jednym ze starszych pojęć w refleksji nad państwem, toteż analiza tego pojęcia nie może poprzestać jedynie na badaniu języka aktów normatywnych.

3.2. Dwie tradycje refleksji nad dobrem wspólnym

Generalnie rzecz ujmując, różnica w pojmowaniu celu istnienia państwa doprowadziła do wyodrębnienia dwóch wielkich tradycji myślenia o dobru wspólnym. Pierwsza to tradycja klasyczna, która wydaje się być tą podstawową. Jej początki sięgają starożytności – filozofii Platona i Arystotelesa. W średniowieczu znalazła ona wyraz w twórczości św. Tomasza z Akwinu. Współcześnie jest obecna m.in. w republikanizmie i – co szczególnie istotne w dyskusjach nad sposobem rozumienia art. 1 Konstytucji RP – w nauce społecznej Kościoła katolickiego. Natomiast druga to tradycja etatystyczna, która nabrała wyraźnych kształtów w dobie odrodzenia – w filozofii Niccolò Machiavellego oraz później – w nurtach eksponujących kategorię racji stanu [Piechowiak 2013, 24-25]. „W obu przytoczonych tradycjach refleksja nad dobrem wspólnym prowadzona jest w kontekście państwa. Różnice pomiędzy nimi są jednak fundamentalne, co prowadzi do tego, że nie jest możliwe skonstruowanie spójnego pojęcia dobra wspólnego, które jednocześnie obejmowałoby istotne elementy uznane w obu tradycjach” [tamże, 25].

W tradycji klasycznej dobro wspólne rozpatrywane jest w sensie podmiotowym jako rozwój członków wspólnoty politycznej oraz w sensie przedmiotowym jako określona na płaszczyźnie wspólnoty politycznej suma warunków umożliwiających ten rozwój [tamże]. Można więc stwierdzić, że dobro wspólne jako organizacja polityczna (węższa kategoria dobra wspólnego) pełni rolę służebną wobec dobra wspólnego rozumianego jako cel państwa, szczęście i pomyślność jego obywateli (szersza kategoria dobra wspólnego).

W tradycji etatystycznej dobro wspólne utożsamiane jest z pojęciem racji stanu oraz interesu publicznego. Tym samym pomyślność i rozwój obywateli

są podporządkowane dobru państwa, realizowaniu jego interesów. Takie etastyczne pojęcie dobra wspólnego służy w tym przypadku określeniu obowiązków obywateli wobec państwa [tamże].

Podział na te dwa sposoby myślenia o dobru wspólnym jest widoczny także w polskim konstytucjonalizmie.

3.3. Dobro wspólne w polskiej tradycji konstytucyjnej

Pojęcie dobra wspólnego „jako kategoria normatywna jest w polskim porządku ustrojowym znane od dość dawna, choć zarazem trudno uznać je za mocno zakorzenione” [Młynarska-Sobaczewska 2009, 61]. Zasady dobra wspólnego w polskim konstytucjonalizmie można doszukiwać się już w pierwszej konstytucji Rzeczypospolitej Obojga Narodów, „Ustawie Rządowej” z dnia 3 maja 1791 r., gdzie „dobra powszechna” jest wymieniane w preambule – obok „ugruntowania wolności” i „ocalenia ojczyzny i jej granic” – jako ważny trzeci cel uchwalenia tego aktu [Boć 1998, 5-6]. D. Dudek podkreśla, że w preambule Konstytucji 3 Maja dostrzegamy wyraźną orientację na „dobra wspólne” i w związku z tym nie ma wątpliwości, że polska koncepcja państwa jako dobra wspólnego sięga co najmniej do tego miejsca, tj. do źródeł konstytucjonalizmu polskiego i europejskiego [Dudek 2020, 18-19]. Z kolei M. Piechowiak wskazuje, że pojęcie dobra powszechnego odpowiada łacińskiemu terminowi *bonum commune* i mieści się w obecnej w polskiej myśli konstytucyjnej tradycji klasycznej dobra wspólnego [Piechowiak 2012, 163].

W preambule Konstytucji marcowej z 1921 r.¹⁹, nawiązującej do tradycji Konstytucji 3 Maja i statuującej zasadę ciągłości prawnej państwa, wskazano wyraźnie na istotę dobra wspólnego: „dobra całej, zjednoczonej i niepodległej Matki – Ojczyzny mając na oku”, „dla dobra całej odradzającej się ludzkości” [Dudek 2020, 19]. Natomiast unormowanie Konstytucji kwietniowej z 1935 r.²⁰, utrzymując formę republiki, zasadniczo ją modyfikowało, akcentując idee solidarystyczne i propaństwowe oraz urzeczywistniając koncepcję państwa jako „wspólnego dobra” (w art. 1 ust. 1 ustrojodawca stanowił, że „Państwo Polskie jest wspólnym dobrem wszystkich

¹⁹ Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. Nr 44, poz. 267.

²⁰ Ustawa konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r., Dz. U. Nr 30, poz. 227.

obywateli”). Konstytucja kwietniowa w ograniczonym zakresie regulowała wolności i prawa jednostki, zapewniała jednak obywatelom możliwość rozwoju ich wartości osobistych oraz wolności (art. 5 ust. 2) w granicach „dobra powszechnego” (art. 5 ust. 3), podkreślając, iż obywatele winni są państwu wierność i spełnianie nakładanych na nich obowiązków (art. 6), a ich uprawnienia do wpływania na sprawy publiczne będą mierzone wartością wysiłku i zasług na rzecz „dobra powszechnego” (art. 7) [tamże]. W Konstytucji kwietniowej zasada „wspólnego dobra” służyła podkreśleniu prymatu państwa przed jednostką i zaakcentowaniu obowiązków obywateli wobec państwa [Kulesza 2005, 43-44]. Konkludując, pojęcia „wspólnego dobra” i „dobra powszechnego” w Konstytucji kwietniowej mają charakter silnie kolektywistyczny i etatystyczny oraz oddziałują wyłącznie jednostronnie, w sposób wertykalny, określając kształt stosunków na linii państwo-obywatel.

3.4. Dobro wspólne w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku

W obowiązującej Konstytucji RP „dobro wspólne” stanowi nie tylko jedną z fundamentalnych wartości konstytucyjnych, ale wręcz naczelną zasadę konstytucyjną. Według M. Piechowiaka „racje za uznaniem dobra wspólnego za pierwszą wartość konstytucji są przytłaczające” [Piechowiak 2012, 348]. Jednocześnie „pojęcie dobra wspólnego, uznane przez polskiego ustrojodawcę za konstytucyjne dla polskiego państwa, jest pojęciem normatywnym o niezwykle trudnej do ustalenia treści” [Młynarska-Sobaczewska 2009, 61].

W Konstytucji RP nie znajdziemy szczegółowej konkretyzacji dobra wspólnego. Ani Konstytucja ani też ustawy nie zawierają definicji legalnej ani określenia dobra wspólnego. Ustrojodawca w Konstytucji RP posłużył się pojęciem „dobro wspólne” aż czterokrotnie – w preambule, w art. 1, w art. 25 ust. 3 oraz w art. 82.

W preambule pojęcie dobra wspólnego zostało utożsamione z Polską: „[...] my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej, zarówno wierzący w Boga będącego źródłem prawdy, sprawiedliwości, dobra i piękna, jak i nie podzielający tej wiary, a te uniwersalne wartości wywodzący z innych źródeł, równi w prawach i w powinnościach wobec dobra wspólnego – Polski [...]”.

Zasada dobra wspólnego została *explicite* zawarta w części artykułowanej Konstytucji RP, co nadaje jej normatywny charakter. Art. 1 Konstytucji RP, stanowiąc: „Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli”, jednoznacznie określa istotę i charakter polskiej państwowości. Z pewnością istotną wskazówkę dotyczącą interpretacji art. 1 Konstytucji RP dostarcza analiza prac przygotowawczych nad ustawą zasadniczą²¹.

Zasada dobra wspólnego otwiera katalog zasad konstytucyjnych, stanowi swoiste „preludium otwierające drogę do dalszych ustaleń konstytucyjnych” [Brzozowski 2006, 18]. Art. 1 Konstytucji RP uważany jest przez konstytucjonalistów za pewnego rodzaju proklamację [Strzelczyk 2009, 267]. H. Izdebski twierdzi, że sformułowanie art. 1 Konstytucji RP trudno uznać za „supernormę” prawną, jest to raczej dyrektywa interpretacyjna [Izdebski 2007, 46]. Podobne stanowisko zajmuje P. Zamelski, który podkreśla, że umiejscowienie zasady „dobra wspólnego” w art. 1 Konstytucji RP pozwala uznać ją za dyrektywę interpretacyjną w procesie stanowienia oraz stosowania przepisów prawa [Zamelski 2012, 197].

Zasada dobra wspólnego jako dyrektywa interpretacyjna pozwala przyjmując pewne założenia co do rozumienia sensu państwa i jego ustroju. Te założenia są następujące: 1) państwo jest wspólnotą obywateli gwarantującą im wolność, równość, partycypację i informację; 2) wykluczona jest „tyrania większości”; 3) dobro publiczne stanowi pewien kierunek dla ustawodawcy,

---

²¹ Na etapie prac przygotowawczych Konstytucji RP obecny art. 1, wyrażający i statujący konstytucyjną zasadę dobra wspólnego, został zaproponowany jako art. 2, następujący po zasadzie demokratycznego państwa prawa urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, w brzmieniu: „Rzeczpospolita Polska jest wspólnym dobrem wszystkich obywateli”, co było niemal dosłownym powtórzeniem sformułowania z art. 1 ust. 1 Konstytucji kwietniowej. Początkowo nie zwracano uwagi na kolejność słów („wspólne dobro” czy „dobro wspólne”), jednak ostatecznie w toku prac nad Konstytucją zdecydowano się na formułę „dobra wspólnego”. O ile bowiem sformułowanie „dobro wspólne”, nawiązujące do myśli chrześcijańskiej i społecznej nauki Kościoła katolickiego (z tego też powodu często zarzuca się temu pojęciu konfesyjność), podkreśla służebność państwa wobec obywateli, to „wspólne dobro” w polskiej tradycji ustrojowej i wykładni językowej wskazuje na prymat państwa w stosunku do obywateli. Odrzucenie „wspólnego dobra” na rzecz „dobra wspólnego” uważa się za świadomą wolę ustrojodawcy zerwania z etatystyczną tradycją Konstytucji kwietniowej na rzecz perspektywy indywidualistycznej. Ponadto zdecydowano się na umieszczenie zasady dobra wspólnego, jako zasady o bardziej ogólnym i pełnym charakterze, przed zasadą demokratycznego państwa prawa. Szczegółowa analiza zob. Brzozowski 2006, 19-20; Piechowiak 2008, 124-36; Tenże 2012, 195-260.

a jego praktycznym i skonkretyzowanym w ustawodawstwie odpowiednikiem jest kategoria „interesu publicznego” [Izdebski 2007, 48].

Należy podkreślić, że „w zamyśle ustrojodawcy przepis art. 1 Konstytucji RP stanowi jedną z dymensji prawnonaturalnej wartości dobra wspólnego, włączając państwo do katalogu warunków koniecznych dla integralnego rozwoju osobowego” [Zamelski 2014, 268].

Ważną tezę formułuje M. Piechowiak: „Zasada dobra wspólnego jest w pierwszym rzędzie zasadą określającą, jakie powinno być państwo, a nie jak powinni zachowywać się obywatele wobec państwa” [Piechowiak 2012, 433]. Warto zauważyć, że „z tego, że Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli wynika, że ustrojodawcy chodzi o uznanie przede wszystkim służebnej roli państwa i jego organów wobec obywateli, a nie podkreślenie znaczenia określonego zachowania się obywateli wobec państwa” [Banaszak 2012, 16].

Konkludując, zasada dobra wspólnego zawarta w art. 1 Konstytucji RP wyraża ogólne zobowiązanie władz państwowych do zorganizowania takiego kształtu wspólnoty politycznej, który zapewni każdej jednostce prawidłowy rozwój oraz zagwarantuje przestrzeganie przyrodzonych praw i wolności.

Następnym przepisem, w którym posłużono się pojęciem „dobra wspólne” jest art. 25 ust. 3, traktujący o współdziałaniu państwa oraz Kościołów i innych związków wyznaniowych na rzecz dobra wspólnego. Ujęte w ten sposób „dobra wspólne” wykracza poza struktury państwowe. Ustrojodawca niejako „zaprasza” i „zachęca” inne podmioty do współdziałania na rzecz tworzenia warunków, w których obywatele będą mogli pełniej się rozwijać.

Z kolei art. 82 Konstytucji RP formułuje wymóg, zgodnie z którym: „Obowiązkiem obywatela polskiego jest wierność Rzeczypospolitej Polskiej oraz troska o dobro wspólne”. Jeżeli gdzieś należy się doszukiwać refleksów tradycji Konstytucji kwietniowej, to właśnie w art. 82 Konstytucji RP.

Należy zauważyć, że o ile sam art. 1 wydaje się skierowany przede wszystkim do władz publicznych, o tyle art. 82 skierowany jest wprost do samych obywateli. Podobnie jak postanowienia art. 1 stanowią wskazówki interpretacyjne i znajdują swoją konkretyzację w poszczególnych prawach i wolnościach człowieka i obywatela zawartych w Konstytucji RP, tak i art.

82 pełni podobną funkcję, otwierając katalog obowiązków. Warto także dodać, że art. 1 wspólnie z art. 82 wpisują się w ideę republikańską, w myśl której państwo jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli, ale jego prawidłowe funkcjonowanie wymaga odpowiednich cnót i postaw obywatelskich.

Mając na uwadze powyższe uzasadnionym jest przyjąć, że dobro wspólne w Konstytucji RP posiada złożony charakter. Bowiernie nie tylko określa obowiązki obywateli wobec państwa, ale także stawia wymagania wobec kształtu instytucji państwowych. Zasada dobra wspólnego wyrażona w Konstytucji RP, ma zatem wymiar dwustronnie wertykalny.

„Zasadnicze znaczenie dla identyfikacji paradygmatycznego rozumienia kategorii «dobro wspólne» w Konstytucji z 1997 r. ma art. 1. W art. 25 ust. 3 mamy do czynienia z tą kategorią zastosowaną w kontekście pewnego ograniczonego zespołu zagadnień dotyczących relacji między państwem a obywatelami, nie tu zatem trzeba poszukiwać paradygmatu konstytucyjnego pojmowania dobra wspólnego. Przyjęcie terminu «dobro wspólne» w art. 82 było wtórne wobec formuły przyjętej w art. 1. Charakter pierwotny, ze względu na fundamentalne znaczenie dla aksjologii konstytucji, przypisać można także formule z preambuły, jednak nie wokół kategorii «dobro wspólne» użytej w preambule toczono były w trakcie prac nad Konstytucją z 1997 r. dyskusje pozwalające dookreślić jej treść, i to art. 1 jako otwierającemu część artykułowaną przyznać trzeba pierwszeństwo w wyznaczaniu paradygmatu pojmowania dobra wspólnego jako fundamentu porządku konstytucyjnego” [Piechowiak 2012, 24-25].

Zasada dobra wspólnego powinna być odczytywana na tle całej Konstytucji RP, łącznie z preambułą, biorąc także pod uwagę różnorodność tradycji ideowych stojących za pojęciem „dobro wspólne”. M. Zubik zwraca uwagę, że „nie należy utożsamiać «dobra wspólnego» jedynie z instytucjonalnie rozumianym państwem”. Według niego „państwo jest elementem składowym «dobra wspólnego», ale z pewnością nie wyczerpuje znaczenia tego pojęcia”. Zauważa także, że „najszerze i zarazem podstawowe rozumienie pojęcia «dobro wspólne» zostało użyte w art. 25 ust. 3 i art. 82 Konstytucji RP. Do jakiegoś stopnia jest ono oderwane od państwa jako politycznej organizacji społeczeństwa. W myśl tych przepisów państwo ma działać na rzecz dobra każdego człowieka i «dobra wspólnego», a obywatele mają z kolei obowiązek troszczyć się o «dobro wspólne»” [Zubik 2020, 41]. M. Zubik

konstatuje, że „w myśl rozwiązań konstytucyjnych przez «dobro wspólne» należałoby rozumieć sumę wszystkich instytucji i warunków, umożliwiających jednostkom i ich grupom osiągnięcie pełnego rozwoju, poprzez uporządkowane współdziałanie, optymalne wykorzystanie różnych środków prawnych, ekonomicznych, gospodarczych i kulturowych, gwarantujących prawa każdej osoby, a także tworzących i zabezpieczających godziwy ład społeczny i ekonomiczny, jak i umożliwiających zapewnienie trwałej i sprawiedliwej koegzystencji z innymi narodami” [tamże].

Podsumowując wątek dobra wspólnego w Konstytucji RP, koniecznie należy przytoczyć stwierdzenie, że „cała konstytucja opiera się na generalnym przesłaniu, że państwo polskie ze swoimi instytucjami i prawami stanowi dobro wspólne nie jako wartość autoteliczna, ale dlatego, że służy pomyślnemu rozwojowi wszystkich obywateli, że stwarza szanse urzeczywistnienia wolności i praw człowieka i obywatela” [Banajski 2008, 181].

3.5. Dobro wspólne w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego

Zasada dobra wspólnego, określona w art. 1 Konstytucji RP, będąca odzwierciedleniem filozoficznej idei dobra wspólnego, stała się inspiracją dla wykładni przepisów prawa, ale również stworzyła pewne wątpliwości interpretacyjne. W związku z tym znalazła rozwinięcie w bogatym, choć nie zawsze konsekwentnym orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego.

„Jakkolwiek najważniejsze było uznanie przez Trybunał koncepcji dobra wspólnego za istotę państwowości polskiej, to niekiedy w dość dyskusyjny sposób przyjmował on «podporządkowanie» zasady dobra wspólnego «pierzwszorzędnej» zasadzie demokratycznego państwa prawnego z art. 2 Konstytucji. Z drugiej strony Trybunał stwierdzał brak przeciwstawiania dobra wspólnego dobrom jednostki i ich społeczności, uwzględniając zasadę pomocniczości, a nawet trafnie konstatował dobro wspólne jako harmonię dobra obywateli i ich wspólnot, podkreślając jego ścisły związek z solidarnością [Dudek 2020, 27-28].

P. Zamelski przedstawił trzy przykładowe modele interpretacyjne dobra wspólnego, które można wyróżnić w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego. Są to: model limitacyjny, uzasadniający ustanawianie ograniczeń praw człowieka; model gwarancyjny, zabezpieczający poszanowanie praw

człowieka oraz model solidarnościowy, rozwijający działania w ramach solidarności społecznej [Zamelski 2012, 199].

Podsumowanie

Poczynione rozważania, dotyczące problematyki pojmowania dobra wspólnego na gruncie dwóch odmiennych porządków prawnych – kościelnego i państwowego, pozwalają na sformułowanie kilku wniosków celem podsumowania.

1. Dobro wspólne jest kategorią fundamentalną w prawie kanonicznym (odnosi się zarówno do wspólnoty państwowej i kościelnej; dobro wspólne Kościoła jest związane z urzeczywistnianiem się wspólnoty Kościoła) i w prawie świeckim (określa podstawy całego porządku konstytucyjnego państwa).

2. „W polskim porządku prawno-ustrojowym wartość zakorzeniona w prawie naturalnym, jaką jest dobro wspólne, została podniesiona do rangi zasady konstytucyjnej, a w jej treść włączono *expressis verbis* państwo polskie, będące jednocześnie podmiotem zobowiązanym do urzeczywistniania wolności i praw oraz podmiotem uprawnionym do egzekwowania obowiązków” [Zamelski 2014, 323].

3. Nie ulega wątpliwości, że dobro wspólne jest przedmiotem zainteresowania zarówno prawa kanonicznego, jak i prawa świeckiego. Należy jednak podkreślić znacznie szersze zainteresowanie problematyką dobra wspólnego przez świeckie ustawodawstwo, co wynika „z faktu prowadzenia rozważań w oparciu o prawo stanowione, a kategorie, bardziej niż wyjaśnienie, mają na celu opisanie rzeczywistości” [Gałkowski 2015, 63]. Trzeba też pamiętać, że prawa i obowiązki w państwie rodzą się na styku interesów jednostki i wspólnoty, natomiast w Kościele wyrażają i budują wspólnotę, która istnieje w każdym z jej członków i z których jednocześnie się składa [tamże].

4. W ujęciu Magisterium Kościoła i w prawie kanonicznym korzystanie z praw i wypełnianie obowiązków musi pozostawać w pełnym odniesieniu do dobra wspólnego. W prawie państwowym dobro wspólne implikuje zachowanie równowagi pomiędzy prawami i obowiązkami, niezbędnej dla integralnego rozwoju człowieka i społeczeństwa.

5. Należy zauważyć, że „przy świeckim pojęciu dobra wspólnego zawsze idzie o to, aby sprawiedliwie uporządkować uczestnictwo w dobrach ziemskich, dla kościelnego dobra wspólnego *iustitia distributiva* odgrywa co najwyżej rolę formalną, ponieważ wszyscy członkowie Ludu Bożego w jednokowej mierze są powołani do partycypacji w bogactwie dóbr duchowych” [Aymans 1992-1993, 203].

6. Analizując współczesne definicje ustawy kościelnej czy państwowej można zauważyć, że w obu porządkach prawnych większą uwagę skupia się raczej na zewnętrznych elementach, charakterystycznych dla ustawy jako aktu normatywnego powszechnie przyjętego (prawodawca, promulgacja). W mniejszym stopniu natomiast akcentuje się jej elementy wewnętrzne. „Ukierunkowanie ustawy na dobro wspólne pozostaje nadal aktualne ze względu na czasami klasowe pojmowanie ustawy jako narzędzia w rękach sprawujących władzę czy społeczne interesy stojące za jej promulgacją” [Gałkowski 2015, 63].

7. Dobro wspólne ujmowane w swej istocie jako *bonum communionis* w odniesieniu do ustawy kanonicznej ma mocniejsze fundamenty niż dobro wspólne w ustawie państwowej, bowiem *bonum communionis* jest częścią nie tyle samej ustawy, lecz prawnego wymiaru Kościoła, który w ustawach się odzwierciedla [Gałkowski 2015, 64].

8. Dobro wspólne jest przedmiotem troski Kościoła i państwa, dwóch wspólnot służebnych względem człowieka (Kościół w służbie wiecznej człowieka, państwo w służbie doczesnej człowieka). W obszarze realizacji dobra wspólnego istnieją olbrzymie możliwości współdziałania Kościoła i państwa.

Problematyka dobra wspólnego zarówno na gruncie prawa kanonicznego, jak i prawa świeckiego wymaga dalszych pogłębionych analiz.

PIŚMIENNICTWO

- Aymans, Winfried. 1992-1993. „Rozważania o wewnętrznych cechach istotnych integralnego pojęcia ustawy”. *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne* 25-26:197-204.
- Banajski, Ryszard. 2008. „Za czy przeciw dobru wspólnemu.” W *Dobro wspólne. Problemy konstytucyjnoprawne i aksjologiczne*, red. Waldemar J. Wołpiuk, 175-

83. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Prawa im. Heleny Chodkowskiej.
- Banaszak, Bogusław. 2012. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Boć, Jan. 1998. „Wstęp.” W *Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 roku*, red. Jan Boć, 5-6. Wrocław: Kolonia Limited.
- Brzozowski, Wojciech. 2006. „Konstytucyjna zasada dobra wspólnego.” *Państwo i Prawo* 61, nr 11:17-28.
- Cieślak, Zbigniew. 2009. „Istota i zakres prawa administracyjnego.” W *Prawo administracyjne*, red. Zygmunt Niewiadomski, 52-69. Warszawa: LexisNexis.
- Dudek, Dariusz. 2020. „Państwo jako dobro wspólne a wspólnota samorządowa – tożsamość czy kolizja wartości?” *Przegląd Prawa Konstytucyjnego* 53, nr 1:15-43.
- Erdő, Peter. 1996. *Teologia del diritto canonico. Un approccio storico – istituzionale*. Torino: Giappichelli Editore.
- Galkowski, Tomasz. 2015. „Dylematy wokół ustawy kanonicznej (II) – *bonum commune* czy *communio*.” *Prawo Kanoniczne* 58, nr 4:43-65.
- Galkowski, Tomasz. 2017. „Umiarkowane korzystanie z praw przysługujących wiernym (kan. 223 § 2).” *Roczniki Nauk Prawnych* 27, nr 1:63-79.
- Grocholewski, Zenon. 2004. „Specyfika prawa Kościoła katolickiego. Referat wygłoszony z okazji otrzymania tytułu doktora honoris causa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, dnia 7 maja 2004.” *Poznańskie Studia Teologiczne* 17:19-33.
- Izdebski, Hubert. 2007. *Fundamenty współczesnych państw*. Warszawa: LexisNexis.
- Kaczmarczyk-Kłak, Katarzyna. 2020. „Rzeczpospolita Polska jako dobro wspólne.” *Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie* 13, nr 1:185-99.
- Kasprzak, Sylwester. 2000. *Wybrane zagadnienia z Prawa Kościelnego*. Sandomierz-Lublin: Wydawnictwo Diecezjalne w Sandomierzu.
- Krucina, Jan. 1972. *Dobro wspólne. Teoria i jej zastosowanie*. Wrocław: Wrocławska Księgarnia Archidiecezjalna.
- Krukowski, Józef. 2019. „Dobro wspólne.” W *Leksykon Prawa Kanonicznego*, red. Mirosław Sitarz, 563-566. Lublin: Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Kulesza, Władysław T. 2005. „Ustawa konstytucyjna z 23 kwietnia 1935 roku.” *Przegląd Sejmowy* 67, nr 2:9-48.
- Lempa, Florian. 2013. *Kompetencje, uprawnienia i obowiązki w Kościele katolickim*. Białystok: Temida 2.
- Łączkowski, Wojciech. 2003. „Ekonomiczne i socjalne prawa człowieka a dobro wspólne.” W *Godność człowieka a prawa ekonomiczne i socjalne. Księga Jubileu*

- leuszowa wydana w piętnastą rocznicę ustanowienia Rzecznika Praw Obywatelskich, 37-45. Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich.
- Młynarska-Sobaczewska, Anna. 2009. „Dobro wspólne jako kategoria normatywna.” *Acta Universitatis Lodzensis, Folia Iuridica* 69:60-72.
- Pawluk, Tadeusz. 1985. *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*. T. 1: *Zagadnienia wstępne i normy ogólne*. Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne.
- Piechowiak, Marek. 2008. „Konstytucyjna zasada dobra wspólnego – w poszukiwaniu kontekstu interpretacji.” W *Dobro wspólne. Problemy konstytucyjne i aksjologiczne*, red. Waldemar J. Wołpiuk, 123-58. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Prawa im. Heleny Chodkowskiej.
- Piechowiak, Marek. 2012. *Dobro wspólne jako fundament polskiego porządku konstytucyjnego*. Warszawa: Biuro Trybunału Konstytucyjnego.
- Piechowiak, Marek. 2013. „Prawne a pozaprawne pojęcia dobra wspólnego.” W *Dobro wspólne. Teoria i praktyka*, red. Wojciech Arndt, Franciszek Longchamps de Berier, i Krzysztof Szczucki, 23-45. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Schwendenwein, Hugo. 1984. *Das neue Kirchenrecht. Gesamtdarstellung*. Graz: Verlag Styria.
- Sitarz, Mirosław. 2018. „Zadania Kościoła i państwa w służbie człowiekowi. Wybrane zagadnienia.” *Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego* 13, nr 15 (1):143-56.
- Sobański, Remigiusz. 2001. *Nauki podstawowe prawa kanonicznego*. T. 2: *Teologia prawa kościelnego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW.
- Sobański, Remigiusz. 2003. „Dobro wspólne w definicji ustawy Tomasza z Akwinu.” W *Prawo a wartości. Księga jubileuszowa Profesora Józefa Nowackiego*, red. Iwona Bogucka, i Zygmunt Tobor, 251-60. Kraków: Kantor Wydawniczy Zakamycze.
- Strzelczyk, Krzysztof. 2009. „Dobro wspólne jako naczelną zasadę Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r.” *Środkoeuropejskie Studia Polityczne* 1-2:245-72.
- Wenz, Wiesław. 2012. „Wiara istotną podstawą kanonicznej normy prawnej.” *Studia Salvatoriana Polonica* 6:61-82.
- Zamelski, Piotr. 2012. „Wybrane koncepcje dobra wspólnego w ujęciu prawnonaturalnym i normatywnym.” W *Efektywność europejskiego systemu ochrony praw człowieka. Ewolucja i uwarunkowania europejskiego systemu ochrony praw człowieka. Część I: Współczesne rozumienie praw człowieka*, red. Jerzy Jaskiernia, 180-205. Warszawa: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Zamelski, Piotr. 2014. *Równowaga praw i obowiązków implikacją zasady dobra wspólnego*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Zubik, Marek. 2020. *Prawo konstytucyjne współczesnej Polski*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.

Dobro wspólne w prawie kanonicznym i w prawie świeckim

Streszczenie

Dobro wspólne jest fundamentalnym pojęciem zarówno w prawie kanonicznym, jak i w prawie świeckim. Niemniej jednak sposób postrzegania tego pojęcia na gruncie tych dwóch odmiennych porządków prawnych różni się zasadniczo. W prawie kanonicznym dobro wspólne zazwyczaj odnoszone jest do wspólnoty politycznej i kościelnej. Dobro wspólne Kościoła związane jest z urzeczywistnianiem się wspólnoty Kościoła. Natomiast w prawie polskim dobro wspólne jest wartością i zasadą konstytucyjną, która ma zasadniczy wpływ na charakter państwa oraz relacje państwo-obywatel. Celem artykułu jest ukazanie miejsca i roli dobra wspólnego we współczesnym prawodawstwie kościelnym i państwowym.

Słowa kluczowe: dobro wspólne, wspólnota, prawo kanoniczne, prawo świeckie, Kościół, państwo, Kodeks Prawa Kanonicznego, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

The Common Good in Canon Law and Secular Law

Abstract

The common good is a fundamental term which is included in both canon law and secular law. However, the way of perceive this concept under these two different legal systems differs fundamentally. In canon law, the common good is usually referred to the political and ecclesiastical community. The common good of the Church is connected with the realisation of the community of the Church. In Polish law, however, the common good is a constitutional value and principle, which has a fundamental impact on the character of the state and relations between state and citizen. The purpose of this paper is to present the position and role of the common good in contemporary ecclesiastical and state legislation.

Keywords: common good, community, canon law, secular law, the Church, state, the Code of Canon Law, the Constitution of the Republic of Poland

Information about Author: TOMASZ TOKARSKI, M.A., Ph.D. student in the Department of Theory and Philosophy of Law, Faculty of Law, Canon Law and Administration, the John Paul II Catholic University of Lublin; correspondence address: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Poland; e-mail: tomasz.tokarski@kul.pl; <https://orcid.org/0000-0001-6006-6472>